

SRPSKA PRAVOSLAVNA CRKVA I PRAVOSLAVLJE U ČEHOSLOVAČKOJ

APSTRAKT: U članku se analizira delovanje Srpske pravoslavne crkve na teritoriji Čehoslovačke u periodu od 1919. do 1948. godine. Posebna pažnja posvećena je osnivanju i stanju u eparhijama češko-moravskoj i mukačevsko-prjašovskoj u razdoblju dok su one bile pod jurisdikcijom SPC.

Odnosi Kraljevine SHS/Jugoslavije sa susjednim državama (Mađarska, Rumunija, Bugarska, Grčka), ili sa onim koje su joj u pojedinim periodima bile važni partneri na međunarodnoj sceni, kao što je Čehoslovačka, nisu u istoriografskim istraživanjima dovoljno osvetljeni. Jedan od aspekata odnosa sa Čehoslovačkom činila su i verska pitanja, koja su ostala potpuno neistražena. Jugoslovenskim istoričarima nije dovoljno poznata arhivska građa koja potiče iz arhiva bivše Čehoslovačke, za šta postoji više razloga, ali nije im dostupna ni građa Srpske pravoslavne crkve o pomenutom problemu. Sa druge strane, crkveni istoričari delovanje SPC u Čehoslovačkoj pominju samo uzgred i u opštim crtama.

Polovinom XIX veka svi pravoslavni na austro-ugarskim teritorijama bili su u duhovnom pogledu potčinjeni Karlovačkoj mitropoliji. Crkvena organizacija se sastojala od 10 dijaceza: karlovačke, temišvarske, vršačke, novosadske, aradske, budimpeštanske, pakračke, erdeljske, černovičke i zadarske, uz tri bečke opštine za zemlje alpske i zemlje češke krune, iz ilirske opštine u Trstu i iz opštine u Rijeci.

Autokefalnost Karlovačke mitropolije i njenu jurisdikciju nad pravoslavnima cele austrijske monarhije priznavale su sve pravoslavne crkve, kao i Patrijaršija u Carigradu. Godine 1867. odeljene su bile 3 rumunske dijaceze (erdeljska, kerenšebeška i aradska) iz kojih je uspostavljena mitropolija erdeljska, kada se s tim 1864. saglasila Karlovačka mitropolija. Godine 1873. odeljene su od Karlovačke mitropolije černovička i zadarska dijaceza, kojima

je bila dodeljena novoformirana kotorska dijaceza i tako formirana Černo-
vička mitropolija.

Po završetku Prvog svetskog rata pravoslavni u Češkoj, Moravskoj, Slovačkoj, Šleskoj i Potkarpatskoj Rusiji, u crkveno-pravnom pogledu bili su potčinjeni jurisdikciji Karlovačke mitropolije. Oni su potpadali pod pravoslavnu crkvenu opštinu u Beču (crkva Sv.Trojice), koja je do 1883. bila pod jurisdikcijom Karlovačke mitropolije. Te godine bečka crkvena opština je izuzeta ispod vlasti Karlovačke mitropolije i predata Černovičkoj. Pošto je ova odluka vlasti izazvala veliko negodovanje, 1893. je ustanovljena samostalna crkvena opština Sv.Save u Beču za Srbe i ostale pravoslavne Slovene, koja je bila prisjedinjena dalmatinsko-istrijskoj eparhiji, tačnije srpskom episkopu u Zadru. Ova eparhija bila je pod jurisdikcijom carigradskog patrijarha.¹ Po razgraničenju, četiri opštine ove eparhije pripale su Italiji, među njima i Zadar, pa je sedište eparhije premešteno u Šibenik, koji je pripao Kraljevini SHS. Posle 1918. ova eparhija je ušla u sastav Srpske pravoslavne crkve, a sa njom i bečka crkvena opština. Jedan pravoslavni sveštenik u Pragu vršio je verske funkcije kao delegat srpskog paroha u Beču.²

Oktoobra 1918. obrazovana je Privremena vlada koja je istog meseca proglasila u Pragu nezavisnu Čehoslovačku Republiku. U njen sastav su ušle Češka, Moravska, Šleska, Slovačka i Potkarpatska Rusija. Granice države određene su Versajskim, Senžermenskim i Trijanonskim mirovnim ugovorima iz 1919. i 1920. godine.³ Prema popisu iz 1921. Čehoslovačka je imala 13.595.816 stanovnika,⁴ od čega je 80% pripadalo katoličkoj veroispovesti, ali čak 5,23% stanovništva nije izražavalo pripadnost nijednoj konfesiji, a prema nekim podacima broj pravoslavnih bio je izuzetno visok.⁵

1 Dr Nikodim Milaš, *Pravoslavno crkveno pravo po opštim crkveno pravnim izvorima i posebnim zakonskim naredbama koje važe u pojedinim autokefalnim crkvama*, priredio i dopunio dr Radovan Kazimirović, Beograd 1926, str.868/9. Episkop Dositej, K sporu o jurisdikciji pravoslavne crkve kod nas, *Narodny Listy*, br.206, 24. 7. 1924, Arhiv Jugoslavije, Ministarstvo vera KSHS, 69-10-23.

2 Prvi zastupnik Kraljevine SHS u Čehoslovačkoj bio je Roko Brodanović koji se, prema podacima Ministarstva vera Kraljevine SHS, svojim radom istakao u svakom pogledu, a za SPC je učinio velike zasluge. Od 1919. u Pragu se nalazio i Miliwoje Mil. Crvčanin, koji je bio postavljen za sveštenika pravoslavne kolonije. Arhiv Jugoslavije, Ministarstvo vera KSHS, 69-10-23.

3 Čehoslovačka je bila u sporu sa Poljskom oko delova teritorija u Donjoj Šleziji, a sa Mađarskom oko Potkarpatske Rusije i Slovačke. Čedomir Popov, *Od Versaja do Danciga*, Beograd 1976, str.194, 203, 257.

4 Dr O.Butra, B.Rumla, *Čehoslovačka republika. Pregled umnog, političkog, ekonomskog i socijalnog života*, Prag 1922, str.9.

5 Karel Kaplan, *Stat a cirkev v Československu v letech 1948-1953*, Brno 1993, str.5; Dr O.Butra, B.Rumla, n.d., str.11.

Približavanje Kraljevine SHS i Čehoslovačke započeto u Versaju krajem 1919. godine nastavilo se i narednih godina. U Beogradu je avgusta 1920. potpisan Ugovor o savezu i uzajamnoj pomoći čiji je cilj bio zajedničko suprotstavljanje eventualnom napadu Mađarske, odbrana Trijanona i status quo u Podunavlju. Maloj Antanti priključila se i Rumunija 1921. godine.⁶

Po završetku Prvog svetskog rata, stvaranjem nezavisne Čehoslovačke, deo katoličkog sveštenstva izjasnio se za reforme u Rimokatoličkoj crkvi. Pokret se odvijao pod geslom "Dalje od Rima".⁷ Osnovano je udruženje koje je tražilo od Rima da se ukine celibat i uvede slovenski jezik pri bogoslužjenju, ali je dobijen negativan odgovor. Poslanik Kraljevine SHS u Atini poslao je Ministarstvu inostranih dela telegram početkom 1920. godine u kome ga obavještava da su grčkom poslaniku u Pragu data uputstva da izjavi oženjenim češkim sveštenicima da će ih grčka crkva priznati za pravoslavne sveštenike. Poslanik je molio da se o tome obavesti mitropolit Dimitrije i da srpska crkva ne sme ostati pasivan posmatrač pokreta u Čehoslovačkoj, tim pre što je SPC dobila neke sugestije od češkog sveštenstva, te bi bilo nužno da se u tom pravcu učine koraci. Prema istom telegramu, za čitavu stvar o njenim detaljima naročito je bio upoznat niški episkop Dositej.⁸

Iste godine, prilikom svoje prve posete Beogradu Eduard Beneš je razgovarao o verskim pitanjima u Čehoslovačkoj sa ministrima Svetozarom Pribićevićem i Pavlom Marinkovićem i uveravao ih o spremnosti njegove Vlade da Srpskoj pravoslavnoj crkvi da odrešene ruke.⁹

Početkom 1921. dolazi do formiranja Čehoslovačke narodne crkve, koja je priznavala sedam vaseljenskih sabora i simbol nikejsko-carigradski. Ovaj pokret pomagali su socijaldemokrati, narodni socijalisti i nacional-demokrati. Na dve skupštine, januara i avgusta 1921, odlučeno je da Čehoslovačka narodna crkva bude pravoslavna i da do konačne organizacije bude pod jurisdikcijom Srpske patrijaršije.¹⁰ U tom smislu poslat je Memorandum

6 Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918-1988, Kraljevina Jugoslavija 1914-1941*, knj.I, Beograd 1988, str.117.

7 Karel Kaplan, n.d., str.124.

8 AJ, Ministarstvo vera Kraljevine SHS, 69-10-23. Dositej (Vasić) rođen je u Beogradu 1887. godine. Završio je Kijevsku duhovnu akademiju, sa stepenom magistra bogoslovlja 1904. godine, a potom je studirao u Berlinu, Lajpcigu i kasnije u Parizu i Ženevi. Izabran je 1913. za episkopa niškog. Tokom Prvog svetskog rata nije se povukao iz Srbije, već je sačekao neprijateljsku okupaciju i potom bio interniran. Vratio se 1918. na svoju eparhiju i potom je zauzimao položaj potpredsednika Središnjeg arhijerejskog sabora i u tom svojstvu je učestvovao u pregovorima sa Carigradskom patrijaršijom u cilju uzimanja na znanje odluke o vaspostavljanju Srpske patrijaršije. Od 1931. bio je mitropolit zagrebačke eparhije. Umro je 1945. godine u Beogradu. Sava episkop šumadijski, *Srpski jerarsi od devetog do dvadesetog veka*, Beograd-Podgorica-Kragujevac 1996, str.175/6.

9 Arhiv Jugoslavije, Ministarstvo vera KSHS, 69-10-23.

10 "Predstavništvo crkvene opštine koja se stvarala u Pragu, na čelu sa dr M.Červinkom,

Sv.Arh.Saboru SPC, u kome je pod izvesnim uslovima tražen prijem u sastav istočnih crkava.

Početkom 1921. arhimandrit dr Vladimir Dimitrijević pisao je, u *Vesniku srpske crkve*, kako je poznato da u krilu češkog naroda još od polovine XIX veka, postoji želja za otopljenjem od prevlasti rimskog pape i za "povratak u krilo majke Crkve". Dimitrijević pominje liturgiju, koju je na sveslovenskom kongresu u Pragu 1848. služio protoprezviter novosadski Pavao Stamatović, pred 10.000 ljudi. Dimitrijević pokušava da dokaže da je poreklo češke crkve slovensko, tj. pravoslavno i da se ona samo nevoljno prilagodila rimskom papi i primila zapadno crkveno ustrojstvo i rimski kult. U nastavku teksta, pominje se Memorandum čehoslovačke narodne crkve, povodom koga Dimitrijević kaže da se u njemu uopšte ne navodi da se ova crkva namerava nazvati pravoslavnom, već Čehoslovačka crkva istovjerna ili Čehoslovačka ćirilo-metodijska crkva ili Crkva Čehoslovačka.

V. Dimitrijević takođe kaže da je u Memorandumu izražena želja da Čehoslovačka crkva bude primljena "u savez pravoslavne srpske ujedinjene crkve" i postavlja se u tom smislu 12 uslova. Pod tačkom 5 tražilo se da se dozvoli ženidba sveštenicima i to ne samo po rukopoložanju i ne samo jedanput, nego više puta. U tački 6 se tražilo da u slučajevima kada nema dovoljno kandidata za biskupa, mogu na to mesto biti postavljeni i oženjeni sveštenici. Dalje se zahtevalo da i žene mogu biti članovi župnih odbora, da se obredi, kako mise, tako i drugi, služe kao i do tada, a da će se tokom vremena sastaviti potrebne verske knjige, molitve i obredi, kako bi se razlikovali od rimokatoličkih i još da češki jezik služi kao liturgijski.¹¹

Arhijerejski Sabor SPC jednoglasno je izabrao septembra 1921. godine: za episkopa moravsko-šleskog, sa sedištem u Olomucu, dr Matiju Pavlika,¹² sveštenika; za episkopa zapadne eparhije, sa sedištem u Pragu, dr Karela Farskog, sveštenika; i za episkopa istočne eparhije, sa sedištem u

---

obratilo se pismom od 29. 3. 1921. Srpskoj pravoslavnoj crkvi u kome se potčinilo zaštititi ove crkve. *Manifestacija ćirilo-metodijske ideje povodom posvećenja moravsko-šleskog episkopa Dr Gorazda (Pavlika)*, Beograd 1922; Episkop moravski Gorazd Pavlik, Jurisdikcija Srpske Pravoslavne Crkve u Čehoslovačkoj s gledišta državnih zakona, *Vesnik*, br. 17, 10. 6. 1925.

11 Dr Vladimir Dimitrijević, Verski pokret u Čehoslovačkoj, *Vesnik srpske crkve*, januar-februar 1921, str. 47-66.

12 Matija Pavlik – episkop Gorazd, rodio se 26. 5. 1879. u mestu Hrube Vrbece u Moravskoj, u porodici zemljoradnika. Gimnaziju je učio i maturu položio u Kromjeržizu 1898, a Teološki fakultet u Olomucu 1902. Uređivao je u Kromjeržizu list *Pozorovatel*, a potom je bio duhovni administrator u bolnici za nervne bolesti. Krajem 1919. osnovao je religiozni časopis *Pravo Naroda*. Odrekao se Katoličke crkve i stupio u novoosnovanu Čehoslovačku crkvu 5. juna 1920. U Kromjeržizu je osnovao religioznu opštinu i služio je službu na češkom jeziku. *Manifestacija ćirilo-metodijske ideje povodom posvećenja moravsko-šleskog episkopa Dr Gorazda (Pavlika)*, Beograd 1922.

Kutnoj Gori, dr Paržika. Matej Pavlik ubrzo se zamonašio i dobio ime Gorazd. Svečano je hirotonisan u episkopski čin u Beogradu.¹³ Prilikom svog posvećenja, 12. (25) 9. 1921, episkop moravsko-šleski Gorazd govorio je o velikoj čežnji za obnovom verskog života u Čehoslovačkoj, u čemu se angažovao ne samo predsednik Masarik, već i druge ličnosti, pre svega iz nauke (prof. fiziologije dr Mareš, profesor medicine dr Syllaby, profesor botanike dr Valenovski i dr.). Episkop je dodao: "Istorija i tesna veza Ćirilo-metodskih i Husitskih ideja pobudila nas je da i mi stupimo u vezu sa pravoslavljem i to pre svega srpskim u čijem smo prosvećenom i bogonadahnutom tumaču vladici niškom Dositeju našli prijatelja i brata koji nas je razumeo. Naša razmišljanja bila su rukovođena istorijskim faktima da pravoslavlje nije nikad radilo nožem i mačem, da nije imalo inkvizicije, da nije dopuštalo varvarstvo u ime Hristovo i da je negovalo bogatstvo živog sjedinjavanja s Bogom... Otuda je došlo naše prilaženje pravoslavlju. Ne agitacijom, ni ličnim aspiracijama i razlozima, ni slučajnom uticaju, već pridavljenom glasu istorije i duhu otaca..."¹⁴

Sveti Arhijerejski Sabor SPC odredio je krajem 1920. godine za svog delegata u Čehoslovačkoj episkopa niškog Dositeja.¹⁵ Po dolasku u Čehoslovačku, zastupnici pravoslavnih opština u Karpatskoj Rusiji izabrali su ga jednoglasno, 6/19.8.1921. u manastiru Sv.Nikole u Izi, za svog episkopa.¹⁶

Prilikom svečanog dočeka episkopa Dositeja i episkopa Gorazda u hramu Sv.Nikole u Pragu, dr Farski, jedan od predstavnika Čehoslovačke crkve, govorio je o strahu koji je postojao od potčinjavanja i zavisnosti od SPC, strahu koji je otklonjen jer: "Apostolska crkva pravoslavna volela je zadobiti u našoj crkvi punopravnu posestrimu, slobodnu i ravnocenjenu, nego li da od nas načini svoje podanike, makar njoj i više odane. Braća Srbi nisu se dali zavesti željom da ovom zgodnom prilikom ustanove svoju episkopiju, nego su se rukovodili mudrošću, da sa njihovom pomoću nikne ovde naša crkva i u svakom pogledu sasvim nezavisna i potpuno ravnopravna, čiji će život, uređenje i delatnost pravoslavnoj srpskoj crkvi biti samo na čast i slavu."¹⁷

13 Pavlik je primio monaški čin u manastiru Krušedolu, a potom je izabran za igumana manastira Grgetega i arhimandrita manastira Hopova. Sava episkop šumadijski. *Srpski jerarsi od devetog do dvadesetog veka*, Beograd-Podgorica-Kragujevac 1996, str. 135-137.

14 *Glasnik*, 16. (29) 10. 1921.

15 Tadašnji poslanik Čehoslovačke Republike u Beogradu, Kalina, više puta je odlazio kod patrijarha Dimitrija tražeći da delegat SPC što pre otputuje u Čehoslovačku. Nije moguće za sada pouzdano utvrditi, ali izgleda da je episkop Dositej boravio u Čehoslovačkoj i tokom 1920. godine, pre svog zvaničnog postavljenja za delegata SPC. AJ, Ministarstvo inostranih poslova, Političko odeljenje, 334-27-67.

16 AJ, Ministarstvo inostranih poslova, Političko Odeljenje, 334-27-67.

17 Farski je u govoru pomenuo da se sa episkopom Dositejem sreo prvi put na istom mestu 15 meseci ranije, kada je ovaj prvi put boravio u Čehoslovačkoj. *Glasnik*, 16.(29) 12. 1921.

Episkop niški Dositej, poslao je 26.9.1921. Predsedništvu Ministarskog saveta Kraljevine SHS, spisak lica zaslužnih za organizovanje "narodne Čehoslovačke crkve-pravoslavne". Na listi su se nalazili: Bogumil Zahradnik-Brodski-sveštenik, dr Miloš Červinka-advokat, Alojz Tuhaček-sveštenik i profesor iz Pilzena, Albin Polešovski-upravnik Učiteljske škole u Olomucu, Rudolf Mazač-knjižar iz Litovela i dr.¹⁸

Predstavnici verske pravoslavne opštine u Pragu u pismima upućenim Srpskoj pravoslavnoj crkvi 30.8.1921. i 3.9. iste godine, zahvaljivali su se što su primljeni u kanonsku zaštitu ove crkve. Oni su obavestavali SPC o potvrđi Ustava dobijenoj od strane nadležnih državnih vlasti za crkvenu opštinu u Pragu, a episkopa Dositeja nazivali su svojim zakonito ustanovljenim episkopom. U jednom od pisama oni su obavestavali o izboru arhimandrita Savatija za duhovnika i molili SPC da ga posveti. Sinod je na ovo odgovorio potvrdno pismom od 17. 2. 1923.

Međutim, bez znanja i saglasnosti SPC, obratio se predsednik praške verske opštine i bez odobrenja članova te opštine, početkom 1923. carigradskom patrijarhu Meletiju s molbom da on posveti izabranog kandidata, arhimandrita Savatija Vrabeca za episkopa. Ne samo da je arhimandrit Savatije, po rođenju Čeh, koji je 1921. došao iz Rusije, hirotonisan u Carigradu, već je čak unapređen za arhiepiskopa praškog i cele Čehoslovačke. Pored toga još jedan član crkve, dr Červinka je posvećen za sveštenika, a potom za arhiepiskopskog kancelara. Sve je ovo bilo izvedeno u sporazumu sa državnim vlastima u Čehoslovačkoj.

Carigradska patrijaršija je, po osvećenju arhiepiskopa Savatija, izdala tomos o osnivanju "Pravoslavne Čehoslovačke Arhiepiskopije". U tomosu se najpre podsećalo na hrišćansku misiju Sv. Ćirila i Metodija u Moravskoj i izražavala radost zbog ponovnog obraćanja pravoslavnih hrišćana Čehoslovačke, patrijaršijskom prestolu. Po odredbama tomosa arhiepiskopija je obuhvatala tri episkopije: prašku, moravsku i karpatorusku.¹⁹

---

br. 24.

18 AJ, Ministarski savet Kraljevine Jugoslavije. 138-8-57.

19 Radovan Kazimirović je 1926. o ovom postupku Carigradske patrijaršije pisao sledeće: "... Česi su jedan od najkulturnijih naroda u Slovenstvu. Otuda je njima svojstvena slovenska ljubav i širina pogleda. Verska tolerancija je kod njih nesumnjiva pojava još od Jana Husa. Otuda Češka može biti prvoklasna količina u delu vaspostavljanja hrišćanskog jedinstva. Pošto carigradska patrijaršija nije danas u tako sjajnim uslovima u kojima je nekad bila kao crkva prestonica Istočno-Rimskog Carstva, i otuda nije mogla da ponese na svoja pleća preuzeti ceo teret spoljašnjeg misionarstva (na šta su joj kanoni u svoje vreme zbog gornje okolnosti davali isključivo pravo), - to je srpska crkva, kao najbliža pozvata, prihvatila i održala pokret pravoslavlja u Češkoj.) Ona je taj pokret *bratski* prihvatila, svesna toga, da carigradska crkva nije u novije vreme osporavala pravo na spoljašnje misionarstvo drugim crkvama, kao n.pr. ruskoj u Kini i Japanu. S toga patrijarh Melentije, koji je 1923. godine posvetio arhimandrita Savatija, bez znanja srpske patrijaršije, izazvao je raskol... Osim toga, ovo je učinio protivno pravilima 15. i 16. čl.I vas. sabora, koji zabranjuju

Arhiepiskop Savatije obratio se patrijarhu Meletiju moleći ga da mu naznači jednog pomoćnika koji će biti episkop karpatoruski, predlažući ruskog episkopa-emigranta Venijamina, koji se tada nalazio u Srbiji. Episkop Venijamin je protiv volje SPC otišao u Karpatsku Rusiju, ali se tamo predstavljao kao delegat ove crkve i usput je rukopolagao razne ličnosti. Bio je finansiran 1923. i 1924. od strane češke vlade.

Odluke Vaseljenske patrijaršije bile su protivne crkvenim kanonima. Posle odlaska patrijarha Meletija, koji je bio prinuđen da podnese ostavku, priznao je u junu 1923. Sv.Sinod carigradske patrijaršije svoju grešku, ali time problem Čehoslovačke crkve i jurisdikcije nad njom nije bio rešen. Došlo je do sukoba unutar same Čehoslovačke crkve, u šta su bile upletene i državne vlasti.

Na jednoj strani nalazio se dr Karel Farski, bivši učitelj veronauke u Pilzenu, a na drugoj Matej Pavlik-episkop Gorazd. Polemika se vodila preko časopisa *Česky Zapas i Za Pravdom*, kao i na raznim konferencijama. Farski je delovao kao predsednik Centralnog odbora Crkve Čehoslovenske i upravljao je celom crkvenom organizacijom, materijalnim sredstvima i državnom potporom. U borbi Farski-Gorazd, glavnu reč je imao predsednik Čehoslovačke Republike Masarik i socijalistička štampa tog vremena. Kada je izaslanstvo Čehoslovačke crkve na novu 1923. čestitalo predsedniku Masariku Novu godinu (u to vreme episkop Gorazd se nalazio u Americi gde je prikupljao sredstva za crkvu), Masarik je rekao da pravoslavlje nije po njegovom mišljenju za Čehoslovake. Socijalistička štampa sa druge strane postavila je devizu: "Češki čovek, koji se oslobodio od Rima, ne sme uzeti na sebe nikakvo breme nijedne crkve pa ni Srbske."²⁰

Srpska pravoslavna crkva je ipak nastavila dalje sa svojim aktivnostima u Čehoslovačkoj. Maja 1923, Sinod SPC je na poziv pravoslavnih vernika iz Čehoslovačke doneo odluku da pošalje kao svog predstavnika na polaganju kamena temeljca prvog pravoslavnog hrama u Čehoslovačkoj, u Hudobinju kod Litovlja u Moravskoj, episkopa nižskog Dositeja. Iste godine episkop Gorazd se obratio Sv.Sinodu SPC sa molbom da se u bogoslovlje u Kraljevini SHS primi 15 učenika iz njegove eparhije radi školovanja o trošku Kraljevine SHS. Kao predsednik Sinoda, episkop Nikolaj (Velimirović) tražio je 26.7.(8.8.) 1923. pomoć od države u tu svrhu.²¹

---

samovoljni prelaz iz jedne crkvene jurisdikcije u drugu. Međutim, carigradski patrijarh netačno obavestjen, poziva se na 28. prav. IV vas. sabora, prema kome jurisdikciji carigradske patrijaršije pripadaju zemlje, takozvane "varvarske", t.j. koje se još nisu nalazile pod ikakvom crkvenom jurisdikcijom. Ali ovo je teško bilo primeniti na Čehoslovačku, jer ta oblast ma da je u njoj bilo malo pravoslavnih, bila je već više od jednog veka u zajednici sa crkvenom organizacijom, koja je bila nezavisna od carigradske patrijaršije." N. Milaš, n.d, str. 873.

20 Protá Milivoje Mil. Crvčanin, Crkvene prilike u Čehoslovačkoj u odnosu prema Srpskoj pravoslavnoj Crkvi, AJ, Ministarstvo vera KSHS, 69-10-23.

21 AJ, Ministarstvo vera KSHS, 69-10-23.

Avgusta 1924. godine episkop Gorazd je istupio iz Čehoslovačke narodne crkve i otpočeo da radi samostalno. Sa njim je istupilo 8 crkvenih opština i 10 sveštenika. On je organizovao pravoslavne u Češkoj, Moravskoj i Šleziji u jednu crkvenu opštinu sa sedištem u Pragu, koja je bila pod crkvenom jurisdikcijom Beogradske patrijaršije. Statut te crkvene opštine odobrila je Vlada Čehoslovačke Republike, odlukom ministra prosvete od 31. marta 1922. Tri godine kasnije, 22. 11. 1925, bila je u smislu tog statuta održana Velika Skupština, na kojoj je episkop Gorazd jednoglasno izabran za duhovnog administratora pravoslavnih u Češkoj, Moravskoj i Šleskoj, sa sedištem u Pragu.

Po istupu vladike Gorazda sazvala je Čehoslovačka crkva Sabor 28. i 29. 8. 1924. i potom proizvela nove episkope od svetovnjaka i sveštenika što je bilo protivno crkvenim kanonima. Početkom 1925. u Čehoslovačkoj su se tako pravoslavni delili na: pravoslavne opštine koje su podržavale episkopa Savatija, 8 crkvenih opština za episkopa Gorazda, 10 crkvenih opština u Slovačkoj i 60 crkvenih opština u Potkarpatskoj Rusiji. Konsolidacija ovih grupa nije mogla biti ostvarena, pošto je ostalo otvoreno pitanje jurisdikcije.²²

Vlada Čehoslovačke podupirala je celim državnim aparatom vladiku Savatija i dr Červinku. Za Carigradsku patrijaršiju bili su pored vladike Savatija još sveštenici u Slovačkoj i jednim delom u Karpaticima, a za jurisdikciju SPC vladika Gorazd, sveštenici moravski i veći deo sveštenika u Karpaticima.

Problem jurisdikcije nad Potkarpatskom Rusijom bio je posebno izražen. Na osnovu Sen-žermenskog ugovora o miru od 10. 9. 1919. (čl. 10-13) ova oblast pripojena je Čehoslovačkoj Republici. Tim ugovorom je rešeno da u okviru Čehoslovačke ona dobije takva autonomna prava, koja se ne kose sa celinom države. Potkarpatska Rusija je trebalo da dobije svoj autonomni sabor, u čiju nadležnost bi spadala pitanja jezika, prosvete, verske i mesne uprave. Bilo je predviđeno da se na čelu pokrajine nalazi guverner, koga bi imenovao predsednik Republike.²³

Čehoslovačka ustavotvorna skupština ratifikovala je ovaj ugovor 7. 11. 1919. i unela je gornje odredbe ugovora u Ustav Čehoslovačke Republike od 29. 2. 1920. Krajem 1919. češka vlada je izradila privremeni "generalni statut" za Karpatsku Rusiju, dok ne bude uvedena u život autonomija. Po ovom statutu Karpatskom Rusijom upravljao je privremeni administrator i

---

22 Po mišljenju prote Crvčanina, koji je sve ovo vreme boravio u Pragu, do udaljavanja od SPC, čija jurisdikcija je priznavana do 1922, došlo je iz dva razloga. Jedan je, po njemu, ležao u ličnom odnosu predsednika Masarika prema pravoslavlju, tj. SPC, a drugi u odbijanju episkopa Dositeja da posveti za sveštenika dr Červinku, bivšeg advokata, koji je bio predsednik crkvene opštine u Pragu od 1919. Zbog ovog sukoba Červinka je za administratora opštine doveo arhimandrita Savatija. AJ, Ministarstvo vera KSHS, 69-10-23.

23 Dr O. Butra, B. Rumla, n. d., str. 126.

“privremena ruska autonomna direktorija”, koja je imala kompetenciju autonomne ruske skuštine, predviđene čl. 11 Sen-žermenskog ugovora. Privremeni administrator i privremena autonomna ruska direktorija trebali su da upravljaju pokrajinom do saziva autonomne ruske skupštine, najdalje do 90 dana posle prvih izbora za čehoslovačku skupštinu. Izbori za prvi čehoslovački parlament održani su 12. 6. 1920, ali izbori za karpatoruski nisu održani u predviđenom roku. Umesto toga, na osnovu dekreta Vlade Čehoslovačke od 26. 4. 1920, na čelu Karpatske Rusije nalazio se “provizorni guverner” i viceguverner.

Prema Zakonu od 28.10.1918. (prvi zakon Čehoslovačke Republike) svi zakoni, austrijski i mađarski ostali su na snazi do daljnjeg, tj. dok ne budu zamenjeni zakonitim redom. Prema tome u Karpatskoj Rusiji je sve do početka 30-tih godina ostao na snazi ugarski zakon od 10.8.1868. koji je u sebi sadržao organizacioni ustav Karlovačke mitropolije.

Potkarpatska Rusija imala je početkom dvadesetih godina oko 600.000 stanovnika, od čega prema službenom popisu iz 1921., 329.698 unijata, 60 599 pravoslavnih, dok su ostatak činili katolici, evangelisti i Jevreji. Preko polovinu broja stanovnika činili su Rusini-370 368, 103 791 Mađari, 79 715 Jevreji, 1853 Čehoslovaci i ostatak Rumuni i Nemci.²⁴

Pokret u korist pravoslavlja javio se u Potkarpatskoj Rusiji posle 1918. godine, mada je patrijarh Lukijan slao tamo, u svojstvu misionara iz Karlovačke mitropolije, arhidakona dr Irineja Ćirića još pre Prvog svetskog rata.²⁵ Na osnovu zakona od 10. avgusta 1868. obratili su se Karpatorusi Srpskoj pravoslavnoj crkvi, da ih kao najbliža primi u svoje okrilje. Na tome je insistirala i Vlada Čehoslovačke. Već 1920. godine vratili su se prvi delegati karpatoruskog stanovništva sa potvrdom čehoslovačkog Ministarskog saveta, da Potkarpatska Rusija izabere episkopa iz srpskog klira. Prema tom aktu priznata je vrhovna jurisdikcija SPC u Zakarpatskoj Rusiji.²⁶

Episkop Dositej je 10.8.1921. održao prvi sabor u Podkarpatskoj Rusiji, na kome je bilo prisutno 149 delegata iz 63 opštine. Na tom Saboru,

24 Dr O. Butra, B. Rumla, n.d., str.127.

25 Episkop Sava, Eparhije i episkopi, u: *Srpska pravoslavna crkva 1920-1970*, Beograd 1970, str. 522.

26 Predsedništvo Ministarskog saveta Čehoslovačke Republike, na podneseni memorandum pravoslavnih deputata iz Potkarpatske Rusije, odgovorilo je pismom od 11.8.1920. upućenom Meteru Kemenju, vodi deputacije, da crkvene stvari u Potkarpatskoj Rusiji spadaju pod kompetenciju Sabora SPC. Predsedništvo je takođe navelo da nema ništa protiv da budući pravoslavni episkop bude iz redova klira KSHS i da deputacija iz Potkarpatske Rusije može ići u Kraljevinu SHS da se informiše o podesnom kandidatu. Isto ono što je važilo za Potkarpatsku Rusiju važilo je i za Slovačku, jer je Slovačka kao sastavni deo bivše Mađarske Kraljevine, potpadala pod jurisdikciju mitropolije Karlovačke. Episkop moravski Gorazd Pavlik, Jurisdikcija Srpske Pravoslavne Crkve u Čehoslovačkoj s gledišta državnih zakona, *Vesnik*, br.17, 10. 6. 1925.

episkop Dositej je izabran za prvog podkarpatskog episkopa. On je, kao delegat SPC, nekoliko puta pre toga posetio Karpatorusiju, a 1921. je podneo i statut za Karpatorusku crkvu. Njegove aktivnosti odobrio je Arhijerejski sabor SPC, a episkop je o njima obavestio i ministra spoljnjih poslova Čehoslovačke Republike, Beneša. Međutim, ustanove koje je episkop Dositej formirao nisu bile priznate od strane čehoslovačke Vlade. Skup izaslanika svih pravoslavnih opština 1923. osnovao je Privremenu Duhovnu Konzistoriju, sa sedištem u Hustu. Nasuprot tome, arhiepiskop Savatije osnovao je protiv husitske konzistorije, 1924. Episkopski savet u Dubovom. On je takođe rukopoložio i veći broj lica za sveštenike.

Pošto je spor oko jurisdikcije remetio odnose Čehoslovačke i Kraljevine SHS, najviši državni organi dve države pokušavali su da nađu rešenje koje bi zadovoljilo sve strane. Tako je poslanik i ministar u Izaslanstvu Čehoslovačke Republike u Beogradu poslao 1. 12. 1923, ministru vera Voji Janiću obaveštenje da je u smislu poslednjeg razgovora dostavio Vladi Čehoslovačke memorandum, tražeći da se pitanje pravoslavne crkve u Prikarpatskoj Rusiji reši i likvidira u sporazumu sa SPC.

Na zasedanju Male Antante u Beogradu, januara 1924, bila je, po želji ministra predsednika Nikole Pašića, održana jedna sednica za crkveno-prosvetna pitanja. Na toj sednici bili su prisutni ministar vera dr Voja Janić, poslanik Kraljevine SHS u Pragu Ljuba Nešić i episkop Dositej sa jedne strane, a sa druge dr Beneš i ministar Čehoslovačke u Beogradu Šeba. Došlo je do potpunog sprazuma. Dr Beneš je izjavio da češka vlada priznaje jurisdikciju SPC i obećao da će preduzeti sve mere da bi se ova jurisdikcija ostvarila. O ovom sporazumu bio je izdat i zvanični kominike. Ministar Janić je obećao za uzvrat, neke privilegije za Sloveke koji su bili nastanjeni u Bačkoj.²⁷

Nekoliko meseci kasnije, Ministarstvo inostranih dela je na zahtev Ministarstva vera KSHS od 4.6.1924., uputilo depešu Poslanstvu u Pragu. U telegramu se kaže da će se pristupiti izvršenju drugog dela sporazuma i u Čehoslovačku uputiti episkop Dositej, pošto je ministar Čehoslovačke Beneš, izvršio prvi deo sporazuma zaključenog u Beogradu i episkopa Venijamina udaljio iz Čehoslovačke. Međutim, Panta Gavrilović, pomoćnik ministra inostarnih dela KSHS, primio je 19. 6. 1924. pismo od poslanika KSHS u Pragu u kome ga ovaj obaveštava da je primio pismo od 9.6. i da će postupiti po instrukcijama čim se dr Beneš vrati iz Ženeve. Ali poslanik dalje kaže da mu je pomoćnik ministra inostranih dela, Girsra, rekao da teren za izvršenje

---

27 Na temelju reciprociteta bilo je zaključeno da će Kraljevina SHS dozvoliti Slovacima evangelistima samostalni statut, da ne bi bili u crkvenom pogledu podređeni Nemicima, a da će čehoslovačka vlada privremeno priznati jurisdikciju SPC, koja će proglasiti autokefaliju, tj. samostalnost Čehoslovačke pravoslavne crkve, kada u Čehoslovačkoj pravoslavlje bude dobro organizovano. AJ, Ministarstvo vera KSHS, 69-10-23.

drugog dela sporazuma još nije potpuno pripremljen, te da bi bilo bolje da je episkop Dositej čekao poziv Vlade Čehoslovačke, kao što je bilo dogovoreno. Poslanik takođe piše da su dr Beneš i Ministarstvo spoljnjih poslova činili sve na šta ih je podsticao, da bi se sporazum postignut u Beogradu što pre proveo u delo. Oni su međutim imali dosta teškoća jer su u postojećoj vladinoj koaliciji ozbiljno bile zastupljene i protivne struje: katolički klerikalci, predstavnici Češke narodne crkve (pristalice naslona na Carigradsku patrijaršiju), socijalisti, koji su se protivili svakoj verskoj akciji i u čijim se rukama nalazilo Ministarstvo prosvete i kulta i drugi.²⁸

Poslanik takođe kaže da je zamenik ministra inostarnih poslova Čehoslovačke, Girsu, učinio sve što je potrebno da se Dositej pozove u Prag, a da do tada on treba da ostane u Potkarpatskoj Rusiji. Poslanik je smatrao da je u interesu dostojanstva SPC i dobrih odnosa Kraljevine SHS sa Čehoslovačkom, da se ne insistira mnogo na ovom delikatnom pitanju, već da se inicijativa ostavi Česima. Poslanik je smatrao da treba prvo urediti odnos između episkopa Dositeja i Savatija, što je na sebe preuzelo Ministarstvo inostranih dela, te će na taj način nastupiti mogućnost da se pozove episkop Dositej u Prag i pristupi izvođenju drugog dela sporazuma u Beogradu, tj. konstituisanju Čehoslovačke narodne pravoslavne crkve i njenog Sinoda.²⁹

Episkop Dositej je stigao u Karpatsku Rusiju polovinom 1924. i tamo je proveo pet meseci.³⁰ Posetio je gubernera Potkarpatske Rusije dr Beskida. Boravio je u Uzu, Kušelovu, Hustu i drugim opštinama. Osnovao je pravoslavnu konzistoriju sa sedištem u Hustu.³¹ Pre svog odlaska iz Karpatske Rusije, episkop je dobio poziv od Čehoslovačke Vlade da dođe u Prag. Imao je tom prilikom razgovore sa ministrom vera Markovićem, koji je preporučio

---

28 Isto.

29 Kraljevski generalni konzulat u Pragu poslao je izveštaj 2. 7. 1924. da se po zvaničnim statističkim podacima na 13.613.172 stanovnika u Čehoslovačkoj, 94,68% izjasnilo da pripada pojedinim veroispovestima, tako da bezvernika ima samo 724.507 (5,32%-najviše u Češkoj od tog broja). Katoličkoj veri pripadalo je 10.384 833 lica a unijatima 535 450 lica. U izveštaju se takođe kaže da se u vremenu od 1910. do 1921. broj katolika u Češkoj, Moravskoj i Šleskoj smanjio za 1 377 098 lica, dok se u Slovačkoj i Potkarpatskoj Rusiji povećao za oko 97 000 lica, tako da ukupan gubitak iznosi 1 290 935 ili 11,06%, što treba tumačiti stvaranjem Čehoslovačke pravoslavne crkve. AJ, Ministarstvo vera KSHS, 69-10-23.

30 Povodom dolaska episkopa Dositeja, češki list *Samostatnost* u broju 26 od 24. 7. 1924. objavio je tekst pod naslovom "Podkarpatska Rusija. Beograd ili Carigrad", u kome piše da niški episkop Dositej duže vreme boravi u Pragu, gde njegova prisutnost pobuđuje pažnju. Episkop Dositej je po dolasku izjavio da je došao u Čehoslovačku da završi ono što je dogovoreno u Beogradu. U članku se dalje navodi da se u Čehoslovačkoj pravoslavlje brzo širi i da u karlovačkom seminaru ima 26 studenata iz Moravske. AJ, Ministarstvo vera KSHS, 69-10-23.

31 *Glasnik*, br. 13, 1. (14). 7. 1925.

episkopu da saopšti SPC da je čehoslovačka Vlada voljna da prizna istorijska i kanonska prava SPC u Karpatskoj Rusiji i Čehoslovačkoj i da njegovo Ministarstvo neće dozvoliti nikakvo mešanje od strane episkopa Savatija, te da će prava carigradskog patrijarha objaviti kao nezakonita.

Međutim, i pored obećanja, teškoće nisu prestale. Episkop Dositej je bio čak i uhapšen na stanici u Hustu, od strane češke policije, bez obzira na svoj diplomatski pasoš. Naime, dr Červinka je odbio da pregovara sa episkopom Dositejem i poslao je svim duhovnicima pismo u Zakarpatsku Rusiju 17.6.1924. da o srpskoj jurisdikciji nema ni govora. Dr Červinku je podržavalo crkveno odeljenje Ministrastva škola i narodne prosvete i ono je odugovlačilo izvršenje sporazuma iz Beograda, uprkos urgencijama Ministarstva spoljnjih poslova. Čim je episkop Dositej napustio Čehoslovačku, episkop Savatije je ubrzo poslao svim karpatoruskim pravoslavnim opštinama cirkular u kome je objavio da se aktivnosti episkopa Dositeja smatraju nezakonitim.

Počeli su da se oduzimaju hramovi od pravoslavnih (Kerecki, Dulovo, Bedevli, Rakošino i dr.),³² zabranjivana je nastava veronauke, nisu priznavani brakovi, brisani su pravoslavni praznici i sl. Od 1924. češka vlada nije više puštala episkopa Dositeja u Čehoslovačku.³³

Sv.Arh.Sinod SPC uputio je 12/25. 5. 1925. Ministarskom savetu Kraljevine SHS dopis u kome moli kraljevsku Vladu da kod Vlade Čehoslovačke Republike posreduje da se održi jurisdikcija SPC nad pravoslavnima, sve dok Čehoslovačka pravoslavna crkva na bude organizovana kao samostalna. Nešto kasnije Srpska pravoslavna crkva je 27. 7. (9. 8.) 1925. uputila Ministarstvu vera KSHS i Ministarstvu inostranih poslova i Memorandum o položaju "Pravoslavnog ruskog naroda u Karpatskoj Rusiji".³⁴ Sinod je name-

32 *Vreme*, 11. 8. 1925.

33 Grčki list *Fos*, koji je izlazio u Carigradu, objavio je, januara 1925, informaciju da Sveti Sinod SPC nije odobrio rad episkopa Dositeja u Češkoj i Moravskoj, jer je ovaj rad mogao da izazove nesporazume sa Vaseljenskom patrijaršijom. Po istoj informaciji Sinod SPC je odobravao sporazum episkopa Gorazda sa arhiepiskopom Savatijem, po čijim odredbama je episkop Gorazd spadao u kompetenciju Carigradske patrijaršije. *AJ*, Ministarstvo vera Kraljevine SHS, 60-10-23.

34 U pomenutom Memorandumu SPC je tražila da se zaključi ugovor sa Vladom Čehoslovačke Republike u kome moraju biti sledeći članovi:

- 1) priznanje srpske jurisdikcije u Karpatskoj Rusiji,
- 2) potpuna ravnopravnost pravoslavne Crkve u Karpatskoj Rusiji sa svima ostalim verskim organizacijama,
- 3) priznavanje organizacionog ustrojstva Srpske pravoslavne crkve (Karlovačke mitropolije) od 10. avgusta 1868. godine, s tim, da delegatu Srpske pravoslavne crkve mora biti priznato pravo vršiti u granicama punomoćja, koja su mu data arhijerejskim saborom sve funkcije viših crkvenih organa, kojih do sada u Karpatskoj Rusiji nema,
- 4) konstatacija brojnog stanja pravoslavnog stanovništva u Karpatskoj Rusiji putem zvaničnog popisa uz sudelovanje predstavnika srpske Crkve s tim, da pripadnost

ravao da se obrati žalbom Ligi Naroda i da pošalje episkopa Dositeja i protodakona Kostu Lukovića u London, a zatim u Ženevu, pred početak jesenjeg zasedanja Lige Naroda. Ministarstvo inostranih poslova nije se sa ovim saglasilo ali je delegatu SPC obećano da će ministar inostranih poslova Ninčić u Ženevi lično razgovarati sa E. Benešom o ovom problemu. Pregovori u Ženevi ipak nisu doneli rezultate pa je Sabor SPC na svom redovnom zasedanju novembra 1925, doneo odluku kojom se odobrava Memorandum i stavlja u dužnost Sinodu da nastoji na ispunjenju njegovih zahteva.

Ministarstvo vera je septembra 1925. obavestilo Ministarstvo inostranih dela da su delegati Karpatoruske pravoslavne crkve uputili predstavsku Sinodu SPC u kojoj traže da se za pravoslavne u Karpatskoj Rusiji, pošalje jedan episkop koji će tamo stalno boraviti, da on bude iz Srbije i da SPC hitno zaštititi svoja prava u Karpatskoj Rusiji i Češkoj od nekanonskog mešanja carigradskog patrijarha i njenog arhiepiskopa Savatija. Delegati su usmeno izjavili želju da u Karpatsku Rusiju bude za episkopa poslat starešina manastira Sv. Stefana u niškoj eparhiji, episkop Mitrofan.³⁵ Povodom toga, Sinod SPC je (1. 1/19. 12. 1925.) poslao dopis Ministarstvu vera u kome ga obaveštava o sledećem: "U vezi vašeg akta Pov. od 28.8. tek. godine o pitanju postavljenja episkopa Mitrofana za administratora Karpatoruske pravoslav-

---

pravoslavnoj veri mora biti ustanovljena samo na temelju izjave svakog lica, a ne na osnovu mađarske statistike ili drugih dokumenata iz mađarskog doba.

5) na temelju ovog popisa mora biti dodeljena odgovarajuća godišnja subvencija, kako je rečeno u čl. 9 (gl. 1) Sen Žermenskog ugovora za karpatorusku pravoslavnu Crkvu iz državnih sredstava ne samo u budućem, nego i za prošle godine tj. od 1919. godine); sem toga, odgovarajuća jednokratna pomoć za organizaciju (utemeljenje bogoslovske škole, saborne crkve, arhijerejskog doma itd.)

6) do regulacije pitanja o crkvenom imanju zakonskim putem, tj. zakonom karpatoruske skupštine, crkvenu imovinu uživaće pravoslavni ili unijati prema tome, ko čini apsolutnu većinu ruskog stanovništva u pojedinoj opštini; tamo gde ima nekoliko crkava, manjina dobija pravo uživanja jedne crkve, ako ona čini ne manje od 20% ruskog stanovništva u opštini;

7) isto tako mora biti ugovorena u pitanju crkvenih škola, u pitanju jezika, nastavnika i udžbenika rešavaju samostalno crkvene vlasti da regulacija ovog pitanja od strane autonomnog karpatoruskog parlamenta (skupštine), koji je jedino kompetentan u ovim poslovima, saglasno članku 11. Sen Žermenskog ugovora (gl. II),

8) ugovor dobija snagu od momenta potpisa i biće iznesen docnije karpatoruskom parlamentu na odobrenje (do sada ovaj parlament još nije sazivan),

9) Ugovor biće objavljen u zbirci zakona Čehoslovačke Republike i biće potpisan također od strane karpatoruskog guvernera, kao predstavnika autonomne Karpatske Rusije.

U zasebnom zapisniku mora biti utvrđena satisfakcija koju mora dobiti episkop Dositej za sve muke i poniženja, koje su mu nanele češke vlasti." Memorandum je nosio potpis episkopa Irineja (Čirića). AJ, MIP, PO. 334-27-67; Ministarstvo vera KSHS, 69-10-23.

35 *Vesnik Srpske Crkve*, organ srpskog pravoslavnog svešteničkog udruženja, jul-avgust 1925, str. 520/1.

ne crkve o čemu ste bili obavješteni aktom od 26. 7. (10. 8.) Sinod obavještava da je Sabor SPC doneo odluku da pošalje episkopa administratora u Karpatsku Rusiju koji će izveštavajući Sinod o svom radu vršiti tamo episkopsku jurisdikciju. U crkvenoj upravi episkop-administrator se ima držati zakonskih propisa koji važe za eparhije bivše karlovačke mitropolije, naročito one na bivšoj ugarskoj teritoriji." Ministar inostranih dela zamoljen je da se za episkopa Mitrofana osiguraju sredstva za odlazak i njegovo izdržavanje. Dodaje se takođe da će postavljenjem episkopa administratora jurisdikcija SPC biti konačno provedena u delo, te da s toga ne treba preduzimati nikakve mere za zaštitu te jurisdikcije od Vaseljenske patrijaršije. Sinod je tražio od Ministarstva vera da se "radi zaštite slobodnog razvitka pravoslavlja u Čehoslovačkoj", obrati Kraljevskoj Vladi s naročitim memorandumom i predloži joj da ona sklopi konvenciju sa Vladom Češko-slovačke Republike u kojoj će biti garantovana sloboda pravoslavlja.³⁶

Ministarstvo vera zaista je uputilo takav zahtev Ministarstvu spoljnjih poslova (2.1. 1926.) i pri tome se pozvalo na Memorandum SPC iz jula 1925. godine. Ministarstvo je smatralo da su zahtevi SPC potpuno opravdani i da se zasnivaju na postojećim zakonima i međunarodnim ugovorima. Ministar vera je predlagao da se, ukoliko Vlada ne može da postigne dogovor sa Vladom Čehoslovačke, ostavi sloboda akcije SPC i pruži joj se mogućnost da se obrati Ligi Nacija, gde će "naći potpore kod Engleske koja je garantovala svojim potpisom autonomiju Karpatske Rusije i dokazala već i na delu svoje simpatije prema Pravoslavnoj Crkvi uopšte, a prema Srpskoj Crkvi naročito."³⁷

Posebno zanimljiv deo pisma je onaj u kome ministar upozorava na tzv. "sentimentalnu stranu" problema "...s tačke gledišta današnjih interesa, ali veoma realnu u istoriji Srbije kako u prošlosti tako i u budućnosti. To je naš odnos prema ruskom narodu, bez koga bi danas Srbija bila Austrijska provincija." Ministar napominje da se ne sme zaboraviti da je položaj Karpatske Rusije direktna posledica nesreće Rusije, koja je podlegla u ratu za početak u ime zaštite Srbije.

Sinod je 2. marta 1926. tražio od Ministarstva spoljnjih poslova da interveniše povodom oduzimanja hrama u Rakovu i njegove predaje unijatima iako Karpatoruska pravoslavna crkva potpada pod jurisdikciju SPC. Kako, međutim, nije bilo nikakvog rešenja, Ministarstvo vera KSHS, 23. 4. 1926, traži od Ministarstva inostranih dela obavještenje u kakvom se položaju nalazi pitanje Karpato-Ruske pravoslavne crkve i kakvi su uzroci koji u ovom vremenu ometaju rešavanje tog pitanja, te šta zadržava odlazak delegata Sabora episkopa Dositeja i episkopa Mitrofana. Ministar inostranih dela odgovara na ovo pismo 7.5. 1926. i piše ministru vera Miši Trifunoviću da

36 AJ, Ministarstvo vera KSHS, 69-10-23.

37 Isto.

kraljevski poslanik u Pragu vodi pregovore sa Čehoslovačkom Vladom, koji su vrlo delikatni i koji još nisu dali rezultate. Čehoslovačka Vlada je ipak na molbu Sinoda SPC dala dozvolu episkopu štipskom Serafimu da uskršnje praznike provede u Potkarpatskoj Rusiji.

Sinod je 10/23. 7. 1926. uputio ministru vera dopis u kome se kaže da je Ministarstvo spoljnjih poslova izvestilo SPC da je Vlada Čehoslovačke, preko svog poslanika Šebe, izrazila želju da SPC uputi jednog episkopa u Potkarpatsku Rusiju, koji bi uredio Pravoslavnu crkvu. Čehoslovačka Vlada je želela na tom mestu da vidi episkopa bitoljskog Josifa ili nekog drugog. Sinod je povodom toga odlučio da organizacija crkve u Karpatima do dalje saborske odluke ostane u dužnosti pomoćnika saborskog delegata, pošto je ovom odlukom Vlade Čehoslovačke prećutno odbijen delegat određen od strane SPC. U Čehoslovačku potom odlazi episkop Irinej (Ćirić).³⁸

Delegacija SPC je u Potkarpatskoj Rusiji osnovala kancelariju, čije rashode je snosio episkop Irinej. Po njegovom povratku u zemlju kancelarija je ostala bez sredstava, pa je Sinod SPC marta 1927. tražio od Ministarstva inostranih dela, novac za izdržavanje kancelarije i za sinđela Damaskina (Grdaničkog), koji je ostao u Čehoslovačkoj.

Na VIII godišnjoj skupštini Udruženja sveštenika održanoj u Bitolju, 31.8-1. 9. 1927. govorio je dr Gerovski,³⁹ predstvanik Karpato-Rusa. On je rekao kako čehoslovačka vlada sistematski suzbija, goni i uništava pravoslavlje u Karpatskoj Rusiji. Vlasti su hapsile episkopa Dositeja ali i trenutnog predstavnika, sinđela Damaskina. Češka Vlada, rekao je Gerovski, uvek u razgovorima sa predstavnicima SPC i Vlade SHS baca krivicu za događaje u Karpatskoj Rusiji na Rim i na klerikalnu stranku u Čehoslovačkoj. Ali onaj ko poznaje prilike zna da to nije istina. Krivica je, po Gerovskom, ležala na strani Vlade koja je proganjala pravoslavlje, ruski jezik i ćirilicu. Pravoslavna crkva, rekao je Gerovski, smeta češkoj vladi kao Crkva nacionalna, a srpska jurisdikcija smeta im zato što Srpska crkva neće nikada postati oružjem u rukama Čeha za denacionalizaciju ruskog naroda u Karpatima.⁴⁰

Prota Stevan Dimitrijević pročitao je spremljenu rezoluciju Gerovskog, koju su pojedini sveštenici želeli da prihvate bez promena, ali mitropolit Josif je upozorio na obazrivost. Na kraju je rešeno da se apeluje na narodne poslanike za zaštitu Pravoslavne crkve u Karpatskoj Rusiji. U tom "Apelu srpskog pravoslavnog sveštenečkog udruženja pravoslavnim narodnim pos-

38 Sava episkop šumadijski, *Srpski jerarsi*, str. 201.

39 Aleksej Gerovski je boravio u Jugoslaviji 1925. godine u specijalnoj misiji. On je tom prilikom predao patrijarhu Dimitriju memorandum o teškim prilikama u kojima se nalazila Pravoslavna crkva u Čehoslovačkoj. Nameravao je da u toku iste godine putuje u Englesku i traži pomoć od Anglikanske crkve, a planirao je i put u Ženevu, septembra 1925. na zasedanje Lige Naroda. *Vreme*, 5. i 11. 08. 1925.

40 *Vesnik Srpske Crkve*, septembar-oktobar 1927; AJ, MIP, PO, 334-27-67.

lanicima" kaže se, između ostalog: "Mi ne možemo i ne smemo da zaboravimo šta je činila Rusija za naš pravoslavni živalj pod turskim ropstvom, naročito u Južnoj Srbiji... Ne smemo također zaboraviti, da nas je pravoslavna Rusija spasla od austrijskog ropstva u 1914. godini, jer da nas je napustila tada Rusija, niko ne bi nas štitio. Mi moramo da se odužimo Rusiji i da štitimo mali deo ruskog naroda u Karpatima... Ovo zahteva i naša nacionalna čast." Apel je potpisao punomoćni predstavnik i juriskonsult Karpatoruske pravoslavne crkve i predsednik Centralnog odbora organizacije pravoslavnih opština u Karpatskoj Rusiji, dr Aleksej Gerovski.⁴¹

Decembra 1927. godine, primljena je u Sinodu ostavka dotadašnjih delegata episkopa bačkog Irineja i pomoćnika delegata sindela Damaskina. Sinod je obavestio Ministarstvo vera da je istog dana za delegata u Potkarpatskoj Rusiji izabran episkop zletovsko-strumički Serafim.⁴² Međutim, ni episkop Serafim nije se dugo zadržao u Čehoslovačkoj.

Čehoslovačke novine, naročito *Lydove List* (1. 11. 1928.) pisale su da je srpski narod zaostao u kulturi, da je nepobožan, da se nalazi u stagnaciji i da su njegovi episkopi i sveštenici u ogromnoj većini neobrazovani. List je smatrao da su čehoslovački episkopi i sveštenici vrbovani od potpuno nepismenih lica, čiji su očevi bili razbojnici, Cigani i sl. Protiv ovakvog pisanja ustao je knez Nikola Vlatković, bivši industrijalac, koji je dugo godina živeo u Pragu. On je branio SPC od ovakvih napada tekstovima koje je objavljivao u raznim novinama i časopisima u Čehoslovačkoj.⁴³

Predstavnici Čehoslovačke pravoslavne crkve i pojedini sveštenici dolazili su u Kraljevinu SHS da prikupljaju novčanu pomoć i traže podršku. Sv.Arh.Sinod je, decembra 1928, preporučio sveštenstvu, crkvenim opštinama i upravama manastira da što izdašnjim prilozima izađu u susret Češkoj pravoslavnoj crkvi i jeromonahu Pavlu Šromu koji je tu pomoć prikupljao za potrebe podizanja hramova u Čehoslovačkoj.⁴⁴ Početkom aprila 1929. u Jugoslaviju su stigli i dr Miroslav Haškovec, profesor Univerziteta u Brnu, član Čehoslovačke pravoslavne crkve i predsednik praške eparhije i predstavnik sveštenstva ČPC, Josif Židek, paroh prvog pravoslavnog hrama u Hudobinu. Oni su držali predavanja u raznim krajevima zemlje.⁴⁵

41 *Vesnik Srpske Crkve*, 1. 1. 1928.

42 Serafim (Jovanović) rodio se u Prizrenu. Završio je Duhovnu akademiju u Moskvi. Pre izbora za episkopa bio je učitelj, suplent i profesor gimnazije. Za episkopa zletovsko-strumičkog izabran je 1920. a za episkopa raško-prizrenskog 1928. U Prikarpatškoj Rusiji je proveo oko godinu dana. Umro je u Tirani 1945. Episkop Sava, Eparhije i episkopi 1920-1970, *Srpska pravoslavna crkva 1920-1970*, Beograd 1970, str. 527.

43 *Vesnik Srpske Crkve*, organ srpskog pravoslavnog sveštenečkog udruženja, april-maj 1930.

44 *Glasnik*, Sremski Karlovci, br.2, 15. (28.) 1. 1929.

45 *Glasnik*, Sremski Karlovci, br.7, 1. (14.) 4. 1929.

Početak 1929. prilike za SPC u Čehoslovačkoj donekle su se popravile i počelo je da se naslućuje rešenje. Formirana je eparhija češka, sa sedištem u Pragu, koja je imala karakter misije. Ustav eparhije odobren je rešenjem Sv. Arh. Sinoda 12. 3. 1929. i potvrđen rešenjem Ministarstva škola i narodne prosvete u Pragu 6.12.1929. Službeni list SPC, *Glasnik* je pisao povodom formiranja eparhije sledeće: "Prelaz u Pravoslavlje. Propagandistička akcija, koju naša Crkva od ujedinjenja vodi među slovenskom braćom na severu, specijalno u Čehoslovačkoj i Prikrpatskoj Rusiji pokazuje sve veći uspeh. U Pragu je, kao što je poznato formirana posebna Pravoslavna Češka Eparhija, a sada se radi i na obrazovanju posebne Mukačevske Eparhije u Prikrpatskoj Rusiji, gde je obrazovano skoro 100 parohija..."⁴⁶

Aktivnostima u Čehoslovačkoj nisu međutim bili oduševljeni svi episkopi SPC. Episkop gornjokarlovački Ilarion⁴⁷ uputio je, 18./5. 11. 1930, ministru predsedniku generalu Petru Živkoviću pismo vrlo zanimljive sadržine. Episkop Ilarion kaže da je Sabor SPC na zasedanju 1930. doneo odluku o formiranju zagrebačke mitropolije sa sedištem u Zagrebu i da je zbog toga otepljen znatan deo gornjokarlovačke eparhije, a skoro sva Lika i Krbava dodeljeni su dalmatinskoj eparhiji. Sam episkop Ilarion nije prisustvovao Saboru zbog bolesti, ali kaže da je u nekoliko navrata raspravljao sa arhijerejima i uveravao ih o nepotrebnosti i neosnovanosti kreiranja te mitropolije. Samo pitanje kreiranja mitropolije provlačilo se 10 godina a jedini razlog za osnivanje, po mišljenju episkopa Ilariona, bio je "čisto subjektivan", pošto rimokatolici imaju nadbiskupiju u Beogradu, onda je potrebno imati i mitropoliju u Zagrebu. Episkop piše da u Zagrebu ima oko 6000 pravoslavnih Srba, a da je čitava okolina rimokatolička.

Episkop dalje piše da je dok su se Srbi nalazili u Mitropoliji karlovačkoj pod Austro-Ugarskom, pravoslavna vera bila kamen temeljac za odbranu narodnosti, a da se tako sada osećaju Hrvati u pitanju rimokatoličke vere. Episkop kaže da se dobro seća vremena od pre deset godina, kada je episkop Dositej otišao u Čehoslovačku radi uređenja pravoslavne crkve, da je među Hrvatima nastupila konsternacija, jer se komentarisalo šta ih čeka

46 *Glasnik*, Sremski Karlovci, br.13, 1. (14.) 7. 1929.

47 Ilarion (Vladimir) Zeremski, rođen je 1865. u Turiji, Bačka. Završio je maturu u srpskoj gimnaziji u Novom Sadu. Slušao je pravne nauke 1885/6. na Budimpeštanskom univerzitetu i bogoslovske nauke na Moskovskoj duhovnoj akademiji 1886/90. Postavljen je 1891. za profesora bogoslovije u Sremskim Karlovcima. Zamonašio se 1893. Jedno vreme je upravljao manastirima Hopovom i Rakovcem. Za episkopskog vikara postavljen je 1912. Tokom 1919. bio je član mirovne srpske delegacije u Parizu, kao stručnjak za pitanja Vojvodine. Pokrenuo je i jedno vreme bio vlasnik lista *Glasnik*. Postavljen je za profesora Pravoslavnog bogoslovske fakulteta u Beogradu 1920. a iste godine je izabran za episkopa gornjokarlovačkog. Umro je 19.12.(1.1.)1931. u rezidenciji u Plaškom. *Glasnik*, službeni list Srpske pravoslavne Patrijaršije, br.1, 1.(14.)1.1931. Sava episkop šumadijski, *Srpski jerarsi od devetog do dvadesetog veka*, Beograd-Podgorica-Kragujevac 1996, str.196/7.

u njihovoj državi kad pravoslavna crkva ide u tuđu u interesu propagande pravoslavne crkve.⁴⁸

Maja 1929. *Narodna Politika* iz Praga pisala je o sporu između Čehoslovačke crkve i Čehoslovačke pravoslavne crkve po predmetu sopstvenosti hramova, parohija i zemlje. Kada je nastao raskol i Čehoslovačka pravoslavna crkva se izdvojila iz Čehoslovačke crkve ona je zadržala objekte, ali je kasnije bila primorana da ih vrati po odlukama suda.⁴⁹

U prvom broju za 1931. godinu, *Glasnik*, službeni list Srpske pravoslavne patrijaršije, objavio je informaciju o odlasku episkopa bitoljskog Josifa⁵⁰ u Karpatsku Rusiju, kao izaslanika Sv.Srh.Sinoda SPC. Patrijarh Varnava poslao je čestice životvornog Gospodnjeg krsta i svete mošti arhimandritu Vitaliju. Maja meseca osvećen je u Brnu u Moravskoj pravoslavni hram. Osvećenje su izvršili episkop bitoljski Josif, Gorazd češki episkop i Sergij, ruski episkop iz Praga. Štampa je navodila da u Priкарпatskoj Rusiji ima oko 150.000 pravoslavnih.⁵¹

Agencija *Avala* javila je iz Praga polovinom juna da je patrijarh Varnava primio čehoslovačkog ministra Flindera, da bi sa njim vodio razgovore o uređenju pravoslavne crkve u Potкарпatskoj Rusiji.⁵² Razgovori su po svemu sudeći bili uspešni jer je 25. juna (8.jula) 1931. uspostavljena pravoslavna eparhija u Mukačevu. Na zasedanju Sabora septembra 1931. u Sremskim Karlovcima izabran je stalni episkop za Karpatsku Rusiju, o čemu je postignut sporazum sa Vladom Čehoslovačke Republike. Mukačevska eparhija je u tom trenutku imala 147 crkvenih opština i oko 150 sveštenoslužitelja. Episkop bitoljski Josif organizovao je i nekoliko manastira.⁵³ U to vreme u Čehoslovačkoj je bilo 145.583 pravoslavnih od čega u Podкарпatskoj Rusiji 111.987, u Slovačkoj 9073, u Moravskoj i Šleskoj 9695, a u Češkoj 14.828.⁵⁴

48 AJ, Ministarstvo pravde, Pov. grada, 63-6-27-30.

49 *Vesnik Srpske Crkve*, organ srpskog pravoslavnog svešteničkog udruženja, Beograd, april-maj 1930.

50 Josif (Cvijović) rođen je 28.8.1878. u Drežniku (srez i okrug užički), u zemljoradničkoj porodici. Završio je Bogosloviju u Beogradu i Kijevsku duhovnu akademiju 1912. Tokom ratova 1912-1915. bio je komita, a u Prvom svetskom ratu služio je 1915-1917. kao vojni sveštenik (Bizerta, Rusija). Odlikovan je srebrnom medaljom za hrabrost 1912. ruskim ordenom Sv.Stanislava za političko-prosvetni rad među jugoslovenskim vojnicima i dr. Služio je kao parohijski sveštenik, bio je upravnik Monaške škole u Rakovici, direktor Bogoslovske škole u Engleskoj, suplent Bogoslovije Sv.Save u Beogradu itd. Zamonašio se 1913. a za episkopa bitoljskog izabran je 1920. AJ, Ministarstvo vera KSHS, 69-15-38.

51 *Vesnik*, juli 1931.

52 *Glasnik*, br.11-12, 15 (28). 6. 1931.

53 *Glasnik*, br.18, 15.(28.) 9. 1931.

54 *Glasnik*, br.22-24, 15. (28) 12. 1931.

Sveti Arhijerejski Sabor SPC izabrao je, na redovnoj sednici od 2. 10./19. 11. 1931, za episkopa mukačevsko-prjašovskog u Čehoslovačkoj, Damaskina Grdaničkog, docenta Pravoslavnog Bogoslovskeg fakulteta. Za izbor je dobijena potvrda čehoslovačke Vlade. Sinod SPC je o izboru obavestio Ministarstvo vera 29.(16.)10.1931. aktom u kome se kaže da je ovim izborom i postavljenjem oslobođen kredit kojim je Ministarstvo inostranih poslova pomagalo jugoslovensku delegaciju u Potkarpatskoj Rusiji. Sinod je molio da se materijalna pomoć ubuduće ukazuje novom episkopu, te da on za prvo vreme ne prima čehoslovačko podanstvo.

U pismu Sinoda kaže se takođe da su preko Poslanstva Čehoslovačke urgirali da se potvrdi Ustav mukačevsko-prjašovske eparhije, te da će dotadašnji delegat mitropolit Josif i njegov pomoćnik protosinđel dr Justin Popović, profesor Bogoslovije Sv. Save u Sremskim Karlovcima, biti razrešeni svoje dužnosti u Podkarpatskoj Rusiji, krajem 1931. godine.⁵⁵

Episkop Damaskin⁵⁶ hirotonisan je na svečanosti u Sremskim Karlovcima 30. 11. 1931., a svečano je ustoličen 7. 12. u Mukačevu. Ustoličenje je izvršio episkop bitoljski Josif.

Na molbu Sinoda SPC od 29.10.1931, a na predlog Političkog odeljenja Ministarstva inostranih poslova, novčana pomoć koja se do tada isplaćivala mesečno episkopu Gorazdu, na ime materijalnih izdataka za izdržavanje kancelarije, smanjena je sa 12 500 na 8 500 čehoslovačkih kruna od 1.12.1931. Episkopu mukačevskom Damaskinu, preko Kraljevskog Poslanstva u Pragu isplaćivano je 4000 kruna na ime pomoći.⁵⁷

Poslanstvo Kraljevine Jugoslavije u Pragu uputilo je 18.1.1932. Ministarstvu inostranih poslova (Političkom odeljenju) informaciju u kojoj se kaže da je episkop Gorazd, povodom smanjenja novčane pomoći na ime materijalnih izdataka za izdržavanje kancelarije, molio MIP da naredi da se suma od 1200 čehoslovačkih kruna koju je on do novembra 1931. isplaćivao,

55 AJ, MIP, PO, 334-27-67.

56 Damaskin Grdanički rođen je 20. 6. 1892. u Leskovcu, u trgovačkoj porodici. Završio je osnovnu školu u Leskovcu, Bogosloviju Sv. Save u Beogradu i Muzičku školu. Pošto je primio monaštvo poslat je u Petrograd na Duhovnu Akademiju, koju je završio sa stepenom kandidata bogoslovja 1917. Zatim je nekoliko meseci obavljao dužnost vojnog sveštenika u VIII puku II Dobrovoljačke divizije u Rusiji. Početkom 1918. postavljen je za predmetnog učitelja u Srpskoj pravoslavnoj bogosloviji u Cuddesdon-u. Od maja 1919. postavljen je za suplenta Bogoslovije Sv. Save u Beogradu, a od 1921. za profesora Bogoslovije Sv. Save u Sremskim Karlovcima. U toku jednogodišnjeg odsustva 1921-2. polagao je doktorat filozofije (iz grupe Istorija umetnosti i arheologija) na Filozofskom fakultetu u Friburgu (Švajcarska). Kao sekretar Patrijaršije radio je u toku 1922./3. Postavljen je za docenta na Bogosloviji Sv. Save 1924. godine. Jedno vreme radio je na organizaciji mukačevske eparhije. *Glasnik*, br. 22-24, 15.(28.)12.1931; AJ, Ministarstvo vera KSHS, 69-15-38; Sava episkop šumadijski, *Srpski jerarsi...*, str. 149.

57 AJ, MIP, PO, 334-27-67.

odnosno slao u Varšavu Nikoli Vlatkoviću, a prema usmenom nalogu pomoćnika MIP-a, ubuduće šalje N. Vlatkoviću neposredno u Varšavu, preko tamošnjeg Poslanstva. MIP je potom tražio od Poslanstva u Varšavi mišljenje o Nikoli Vlatkoviću i 22. 3. 1932. je stigao odgovor. Poslanstvo u Varšavi je smatralo da je njegov rad skroman i da se od njega ne može očekivati naročiti uspeh. Vlatkoviću su ipak nastavili da isplaćuju pomoć, ali je ona stalno kasnila tokom 1932. i 1933, pa je on prinadležnosti uzimao direktno iz kase Poslanstva u Varšavi.⁵⁸ U međuvremenu, Vlatković je uputio više molbi i pisama u Beograd u kojima je tražio da se nastavi sa redovnom isplatom njegovih prinadležnosti, podsećajući da je on najzaslužniji za rešavanje crkvenog pitanja u Čehoslovačkoj.⁵⁹

Vlatković se u svojim pismima i predstavkama poziva na svedoke, patrijarha Varnavu i episkopa Dositeja, za koga kaže da mu je od samog početka pomagao u propagiranju pravoslavlja i u priznanju jurisdikcije SPC u Čehoslovačkoj i Karpatskoj Rusiji. Vlatković pominje da je episkop Dositej po dolasku u Prag 1924. doneo sa sobom rešenje Sv.Sinoda, kojim se SPC, pošto je izgubila svaku nadu u priznanje svoje jurisdikcije, odriče iste u korist već priznate jurisdikcije Carigradske crkve. Vlatković takođe pominje i iznos od milion dinara koji je episkop Dositej doneo sa sobom i potrošio u toku svoje misije.

On dalje kaže: "...U cilju toga pobunio sam inostranu štampu, delomičnu i čehoslovačku i našu, te sam u člancima izneo dvoličnost čehosl. vlade u stvari naše jurisdikcije, njenu nelojalnost naspram naše Kraljevine kao saveznice Čehoslovačke i okrivio ju kao glavnog krivca i inicijatora sviju verskih nereda, koji se dešavaju u Čehoslovačkoj, naročito za svirepa ubistva pravoslavnih Karpatskih Rusa, tvrdeći da se u programu čeh. vlade nalazi i iskorenjenje pravoslavnih Karpatskih Rusa a u cilju da bi njihova mesta zauzeli Češi itd. itd." Nikola Vlatković zaključuje da je ovo jako zabrinulo Vladu Čehoslovačke, te je ona odmah potom priznala jurisdikciju SPC.⁶⁰

58 Isto.

59 AJ, MIP, PO, 334-27-67.

60 "...Kada sam primorao čeh. vladu 1. da povuče žandarmeriju i vojsku iz Karp. Rusije, a tim obustavi i proganjanja i ubistva Karp. Rusa 2. da prizna našu jurisdikciju u celoj Čehoslovačkoj i Karp. Rusiji, 3. da primi stari Ustav za Karp. Rusiju 4. da primi Srbina za episkopa u Karp. Rusiji 5. da Karp.Rusi smeju u svome jeziku slušati predavanja u svojim školama itd. itd. – onda je u Karp. Rusiji nastalo takovo oduševljenje, koje i danas traje, za našu Kraljevinu, da bi se Karp. Rusi, kada bi nastao slobodan plebiscit, slobodno opredelili za našu Kraljevinu a ne za Čehoslovačku ili neku drugu državu... Ovo je važno konstatovati sa gledišta poljsko-mađarske spoljnje politike, koja bi htela pri deobi Čehoslovačke, Karp. Rusiju sediniti sa Mađarskom." Vlatković mnogo pažnje posvećuje svojim aktivnostima u borbi protiv unijatstva i Katoličke crkve, posebno na prostoru Istočne Galicije. Prema sopstvenom kazivanju on je konačno bio proteran iz Čehoslovačke, a da pri tom Jugoslovensko poslanstvo u Pragu nije preduzelo nikave mere u njegovu korist. Prešao je potom u Varšavu, gde je zapao u dugove a da mu pritom ni SPC ni država nisu priskoćile

Vlatković je posebno naglašavao značaj postavljenja Srbina za episkopa u Karpatskoj Rusiji zbog važnosti koju je ova oblast imala za spoljnu politiku Jugoslavije. U Karpatskoj Rusiji sukobljavali su se interesi Poljske, Mađarske, Čehoslovačke, Rumunije i Sovjetskog Saveza. On, međutim, dodaje da od kada je SPC preuzela vođstvo u poslovima pravoslavne misije u Čehoslovačkoj i Karpatskoj Rusiji, tamo pravoslavlje nimalo ne napreduje, već stagnira.

Za vreme boravka episkopa Damaskina u mukačevskoj eparhiji, do 1938. godine, donet je Ustav eparhije, upućen je veći broj đaka na školovanje⁶¹ i podignuto je nekoliko crkava i episkopska rezidencija u Mukačevu. U Moravskoj su do 1933. sagrađene pravoslavne crkve u Brnu, Opatovu, Vikemovu, Krpama, a 1933. podignuta je crkva u Rimicama. Od 1934. do 1936. zidala se crkva u Hudobinu, osvećena u prisustvu episkopa niškog, tj. mitropolita zagrebačkog Dositeja. Tri godine kasnije osvećena je i velika crkva Sv. Gorazda u Olomucu.⁶²

Avgusta 1937. praški episkop Gorazd i oko 200 pravoslavnih Čeha stiglo je na Vis. Njihova poseta došla je u vreme borbi oko Konkordata, pa je delegacija zbog neprijateljskog dočeka morala brzo da napusti ostrvo. Posetili su potom grobove kralja Aleksandra i patrijarha Varnave a po povratku u Beču su prisustvovali proslavi 40-godišnjice stavljanja Čehoslovačke pravoslavne crkve pod jurisdikciju SPC, u crkvi Sv. Save u Beču.⁶³

U periodu od 1. do 10. 10. 1938. nemačke trupe su zapele celu Sudetsku oblast. Poljske trupe su 2. 10. umarširale u Češku Šleziju, 7. 10. je proglašena autonomija Slovačke, a 11. 10. Karpatske Rusije. Novembra meseca Mađarskoj su ustupljeni delovi teritorije sa gradovima Košice, Munkač (Mukačevo) i Ungvar. Marta 1939. uveden je protektorat nad Češkom i Moravskom i nemačke trupe su ušle u Prag. Istog dana Slovačka je proglasila

---

u pomoć. Vlatković takođe piše i o svom sukobu sa Intelidžens Servisom i profesorom Univerziteta u Londonu Siton Votsonom. Siton Votson je prema rečima Vlatkovića, po uputstvu čehoslovačkog predsednika Masarika, napisao seriju članaka u organu čehoslovačkog Ministarstva inostranih poslova *Lydove Novyny* u kojima je napao Srbe i kralja Aleksandra. Vlatković piše da je iza svega stajao Intelidžens servis, prema čijim interesima je carigradski patrijarh Meletije IV potčinio svojoj jurisdikciji Čehoslovačku i Karpatsku Rusiju. Velika Britanija je nameravala da u Karpatskoj Rusiji obrazuje kadar pravoslavnih sveštenika, koji bi u slučaju pada Sovjeta u Rusiji u njoj propagirali jedinstvo pravoslavlja sa anglikanizmom. AJ, MIP, PO, 334-27-67.

61 U periodu između dva svetska rata Karlovačku bogosloviju završilo je 36 Karpatorusa, a ukupno 53 đaka školovalo se u bogoslovijama u Jugoslaviji. Jedan broj završio je PBF u Beogradu ili Monašku školu u Dečanima. J. Olbina, Dalekovidost karlovačkih mitropolita, *Kalenić*, br. 1-6, Kragujevac 1994.

62 *Glasnik*, br. 15, 1. 8. (19. 7.) 1940.

63 AJ, Centralni Pres Biro, 38-199-346 i 38-158-305.

nezavisnost. Istovremeno, mađarske trupe su provalile u Prikarpstaku Ukrajini, koja je time nestala kao autonomna.

Od oktobra 1938. episkopa Dositeja je u mukačevskoj eparhiji zamenio episkop Vladimir (Rajić).⁶⁴ SPC je porobljavanje Čehoslovačke teško primila, gledajući na ovaj akt kao na opasnost po celokupno Slovenstvo. Episkop moravski Gorazd pozvan je 1939. u proleće na zasedanje Sabora, ali on je od nemačkih vlasti bio sprečen da doputuje. Dozvolu za dolazak dobio je tek krajem 1939. kada je Saboru SPC podneo izveštaj o stanju u eparhiji.⁶⁵

Početkom 1940. beogradski dopisnik *Dejli Mejla* pisao je da Rajh namerava da osnuje autokefalnu pravoslavnu crkvu sa sedištem u Berlinu i to za celokupno pravoslavno stanovništvo u Rajhu, Poljskoj, mađarskim prikarpatskim oblastima, Slovačkoj, Češkoj i Ukrajini. Episkop iz Berlina Serafim Lade⁶⁶ otišao je u Varšavu u cilju da bude priznat za poglavara ove buduće crkve. U istom cilju upućen je naročiti delegat u Carigrad da sa patrijaršijom pregovara o priznanju nove crkve. On je ponudio Patrijaršiji finansijsku pomoć za koju bi Nemačka koristila kredite koji su bili zaleđeni u Turskoj.⁶⁷

Nešto slično pisao je i *Česko-slovenski boj*, list koji je 1940. izlazio u Parizu. U članku Ivana Rohana pisalo je da su odnosi u pravoslavlju posle propasti carske Rusije bili veoma nesređeni. Zahvaljujući nastojanjima i uticaju berlinskog episkopa Serafima Ladea, Nemca, pojavile su se tendencije koje nisu bile u skladu sa slovenskim intresima. Rohan je pisao da su ruski emigrantski krugovi u Sremskim Karlovcima, pod čijom jurisdikcijom je bio i deo vernika u Čehoslovačkoj, već odavno radili u korist Berlina. U Carigradskoj patrijaršiji, kao i u Grčkoj bilo je dosta crkvenih velikodostojnika koji

64 Vladimir (Rajić), rođen je 1882. u Užicu. Završio je Vitansku duhovnu seminariju i Moskovsku duhovnu akademiju. Do monašenja 1937. bio je profesor gimnazije u Beogradu. Hirotonisan je za episkopa mukačevsko-prjašovskog 30.10.1938. u Beogradu. Posle Drugog svetskog rata izabran je za episkopa raško-prizrenskog. Umro je 1956. u Prizrenu. Sava episkop šumadijski, *Srpski jerarsi...*, str.91.

65 Dr Ljubomir Durković-Jakšić, Učešće patrijarha Gavrila i Srpske pravoslavne crkve u događajima ispred i za vreme 27.3.1941. i njihovo stradanje u toku rata, *Povodom 30. godišnjice od smrti patrijarha Gavrila*, Beograd 1980, str. 7/8.

66 Arhiepiskop germanski i berlinski Serafim Lade bio je poreklom Nemaac, koga je zatekla Oktobarska revolucija na školovanju u Rusiji. Vratio se u Beč, gde ga je pod svoje okrilje primila Ruska zagranična crkva i postavila ga za episkopa. Kada je 1939. okupirana Poljska uspeo je da razori tamošnju Pravoslavnu crkvu. Poljski episkop iz Grodnja, Sava, uspeo je uz pomoć jugoslovenskog pasoša da se prebaci u inostranstvo i poseti patrijarha Gavrila u martu 1940. On je patrijarha obavestio o stanju Pravoslavne crkve u Poljskoj pod nemačkom okupacijom i o radu episkopa Serafima. Sinod SPC je potom doneo odluku da se u Poljskoj priznaje ono stanje koje je rat zatekao, tj. da se promene koje su potom izvršene ne priznaju. Lj. Durković-Jakšić, n.d., str.7 i 10.

67 AJ, CPB, 38-240-387.

su bili naklonjeni germanofilstvu. Za beogradskog patrijarha, Gavrila Dožića, Rohan je pisao da je iskreno naklonjen čehoslovačkom narodu i da je žalio zbog nasilja izvršenog nad njim.⁶⁸

Pošto su slične informacije počele sve češće da se pojavljuju u svetskim novinama, patrijarh Gavrilo je pozvao ruskog mitropolita Anastasija, poglavara Ruske pravoslavne crkve u inostranstvu sa sedištem u Sremskim Karlovcima, da upozori episkopa Serafima da se ne meša u poslove crkve u Češkoj i drugim krajevima gde se prostire jurisdikcija SPC. Juna 1940. Sinod je doneo odluku da ne prima nikakve promene koje su nastale mešanjem episkopa Serafima i da će se "najenergичnije odupreti ovakvoj njegovoj akciji, koja bi išla na štetu jurisdikcije u Češkoj, Moravskoj i Prikarpatskoj Rusiji". Novembra 1940. Sabor SPC je na vanrednoj sednici ponovo osudio delatnost episkopa Serafima u okupiranim delovima Poljske i Čehoslovačke, kao i osnivanje Ukrajinske pravoslavne crkve.⁶⁹

Nemačke okupacione vlasti nisu dozvolile episkopu Gorazdu da dođe u Jugoslaviju krajem 1940. godine. Pored toga, on je ponovo došao u oštar sukob sa arhiepiskopom Savatijem. Sv. Arh. Sinod obratio se povodom toga Ministarstvu spoljnjih poslova Kraljevine Jugoslavije, tražeći da se i ono založi za zaštitu pravoslavlja u Čehoslovačkoj i da stane u odbranu episkopa Gorazda. Sinod je tražio da MIP interveniše u pogledu dobijanja dozvole da episkop Gorazd dođe u Jugoslaviju, januara 1941.⁷⁰ Marta 1941. arhiepiskop Savatije⁷¹ je pokušao preko vlade tzv. Protektorata Češke i Moravske da suspenduje episkopa Gorazda sa dužnosti episkopa češkog i moravsko-šleskog, ali bez uspeha. Prema informacijama koje je dobio Sinod SPC iza svega je stajao episkop Serafim, koji je vršio pritisak na Gorazda za saradnju sa tzv. Nemačkom pravoslavnom crkvom.

Početkom 1941. eparhija češka, na čelu sa episkopom Gorazdom, imala je 16.037 pravoslavnih vernika, od čega Čeha 10.655 i Rusa 5.382. Eparhija je imala eparhijsku skupštinu, crkveni odbor, prosvetni i ekonomski odbor, eparhijski savet i duhovni eparhijski sud. U Češkoj nije bilo protoprezviterata, već samo dve opštine, 1 filijala, 2 parohije, 2 crkve i 1 kapela. Pored toga postojao je i Okružni protoprezviterat za Moravu i Šleziju u Olomucu, na čelu sa protoprezviterom Josifom Rezekom. Crkvenih opština ovde je bilo 9, filijala 6, parohija 9, crkava 9 i 1 u izgradnji. Pravoslavnih je bilo 10.965, od čega Čeha 9.927 i Rusa 1.038. Ukupan broj pravoslavnih u eparhiji češko-moravskoj iznosio je 27.002.

68 AJ, CPB, 38-171-318.

69 Lj.Durković-Jakšić, n.d., str.10/11.

70 Isto.

71 Arhiepiskop Savatije dospao je kasnije u Dahau, a po završetku rata živio je kao arhiepiskop bez pastve, zaboravljen. Episkop šumadijski dr Sava (Vuković), Pokušaj stvaranja Mađarske pravoslavne crkve u toku Drugog svetskog rata, u: *Crkva*, Beograd 1991, str. 17.

Sedište eparhije mukačevsko-prjašovske bilo je 1941. u gradu Munkaču (Mukačevu), na teritoriji Kraljevine Mađarske. Na čelu eparhije bio je episkop Vladimir. Eparhija je imala svoju upravu, veliki crkveni sud, crkveni sud, ekonomski (upravni) odbor i manastrski odbor. Delila se na 8 arhijerejskih namesništava: mukačevsko, iršavsko-svaljavsko, hustsko, volovsko, terebeljsko, teresovsko, rahovsko i prjašovsko (u Slovačkoj). Eparhija je imala dva muška i dva ženska manastira i 4 skita. Broj pravoslavbnih iznosio je u Karpatskoj Rusiji 148.373, a u Slovačkoj 9.076. Crkvenih opština bilo je 146, parohija 122, parohijskih sveštenika 126 itd.⁷²

Dan pošto je Mađarska objavila rat Jugoslaviji, episkop Vladimir je dobio naređenje da mora napustiti eparhiju i otputovati u Peštu. Episkopu nije dozvoljeno da ostane u nekom od manastira, već je posle boravka od 3 i po meseca u unutrašnjosti Mađarske transportovan za Beograd 19. jula 1941.⁷³ Episkop je, predviđajući mogućnost svog proterivanja za administratora eparhije već ranije odredio igumana Teofana. Pokušaji episkopa Vladimira da se vrati u svoju eparhiju, kao ni pokušaji da se administriranje eparhije poveri episkopu budimskom Georgiju, nisu uspeali. Episkop se nastanio u Užicu i tamo je boravio sve do avgusta 1943. Tada je, "na osnovu raznih okolnosti", kako je pisalo u policijskom aktu, lišen slobode i upućen u manastir Vojlovicu, gde su se već nalazili patrijarh Gavriilo i episkop Nikolaj. U Vojlovici je proveo vreme sve do 31. marta 1944. kada je usmenom intervencijom mitropolita Josifa i lekara dr Pavla Drecuna, pušten i otišao u Beograd.⁷⁴

Sv. Arh. Sinod SPC tražio je 31/18. 8. 1942. od Milana Nedića i njegove Vlade da pribavi informaciju od mađarskih i slovačkih vlasti o prilikama u mukačevsko-prjašovskoj eparhiji. Sinod je pod istim datumom tražio i da se pribave informacije od nemačkih vojnih vlasti o sudbini episkopa češkog i moravsko-šleskog Gorazda.

72 *Crkva, Kalendar Srpske Pravoslavne Patrijaršije za prostu 1941. godinu*, Beograd 1941, str.67/8.

73 Ljubomir Durković-Jakšić navodi da su episkopa Vladimira proterali preko granice u Srbiju 11. aprila 1941. što nije tačno. Lj. Durković-Jakšić, n.d., str. 23. Episkop Sava šumadijski navodi pismo ministra prosvete i vera Mađarske, upućeno episkopu budimskom Georgiju iz prve polovine aprila 1941. u kome se kaže: "Takođe imam čast, da saopštim Vašem Preosveštenstvu, da gospodin Vladimir Rajić, pravoslavni episkop, pošto zbog srpskog državljanstva svoju crkvenu funkciju u Mađarskoj ne može da obavlja, želi da se vrati kući. Dok se za to ne ukaže mogućnost, za njega sam, ljubaznošću gospodina Hanauera, biskupa vackog, u Nogradvereci, u sveštenuičkom odmaralištu dvorca Migazi, o trošku mađarske države obezbedio opskrbu i smeštaj dostojan njegovog čina." Pismo je bilo upućeno 12. aprila 1941. Episkop Sava uz ovo dodaje da episkop Vladimir nije želeo da se vrati već je nasilno uklonjen, zatočen u dvorcu Migazi, a potom proteran u Srbiju. Episkop šumadijski dr Sava (Vuković), Pokušaj stvaranja mađarske pravoslavne crkve u toku Drugog svetskog rata, u: *Crkva*, Beograd 1991, str.5.

74 Arhiv Svetog Arhijerejskog Sinoda SPC, Izveštaj 1060/237/947.

Naime, kada je 1942. izvršen u Pragu atentat na zamenika Rajhsprotektora SS obergruppenfirera Hajdriha, čehoslovački padobranci su našli sklonište u pravoslavnoj crkvi u Pragu. Pošto su otkriveni, episkop Gorazd je osuđen na smrt i streljan 3.9.1942. Posle toga protektor Rajha naredio je da se ukine Pravoslavna crkvena opština u Pragu, konfiskuje njena imovina i ukine sudstvo. Početkom naredne godine, objavljena je naredba prema kojoj je Pravoslavna crkva u Češkoj i Moravskoj brisana iz redova priznatih veroispovesti.⁷⁵

Za to vreme u mukačevskoj eparhiji administrativnu vlast je obavljao raščinjeni prota Mihalo Popov, po ukazu regenta Hortija, sve do kraja 1943. godine.⁷⁶ Potom se po dozvoli vlasti Mađarske u eparhiju vratio iguman Teofan Sabov, koji je ostao u njoj sve do dolaska Crvene armije. Berlinski episkop Serafim, u svojstvu tzv. "mitropolita srednje-evropskog", posetio je 1943. Mađarsku i tom prilikom rukopoložio nekoliko sveštenika, pravdajući taj svoj postupak potrebom da se stara o pravoslavlju, pošto to SPC nije bila u mogućnosti da čini.⁷⁷ Sličnu "zaštitu" pružao je tokom rata pravoslavcima i u Slovačkoj.

Patrijarh ruski Aleksej, svojim aktom od 8. 2. 1945. obavestio je Sv.Arh.Sinod SPC da se Sinodu Ruske pravoslavne crkve, lično i molbom, 7. 12. 1944. obratila delegacija eparhije mukačevsko-prjašovske na čelu sa igumanom Teofanom, tražeći da se eparhija pripoji Moskovskoj patrijaršiji. Patrijarh Aleksej je ovo prihvatio. Episkop Vladimir, kome je molba ustupljena na izveštaj, u načelu je pristao na pripajanje Moskovskoj patrijaršiji, ali je tražio da se do konačne odluke Sinoda vrati na svoju eparhiju. Sinod je potom doneo odluku da će konačno rešenje doneti Sabor SPC, po povratku patrijarha Gavrila, a vodeći računa o opštim prilikama i granicama pojedinih država. Patrijarh ruski Aleksej je izvešten o ovome i zamoljen da omogući episkopu Vladimiru povratak na njegovu eparhiju. Episkop Vladimir i Sv.Arh Sinod pokušali su sve da se episkop vrati za Uskrs u svoju eparhiju, tražeći pomoć od nadležnih vlasti i novčanu pomoć koju je ranije episkop primao od Ministarstva inostranih poslova, ali episkop nije uspeo da dobije pasoš.⁷⁸

Novе vlasti u Jugoslaviji odbile su i zahtev episkopa Damaskina, koji je trebalo da putuje u Prag.⁷⁹ Naime, već u aprilu 1945. Čehoslovačka pravoslavna crkva je proglašena za egzarhat Ruske pravoslavne crkve a ruski

75 Lj. Durković-Jakšić, n.d., str.24.

76 Vesti o stanju u eparhiji mukačevsko-prjašovskoj stizale su Sinodu preko sveštenika, bivših studenata PBF-a u Beogradu rodom iz ovih krajeva i episkopa bačkog Irineja Ćirića. Episkop šumadijski dr Sava (Vuković), *Pokušaj stvaranja...*, str. 4.

77 Lj.Durković-Jakšić, n.d., str. 23.

78 ASAS, Izveštaj 1060/237/947.

79 Radmila Radić, *Verom protiv vere: država i verske zajednice u Srbiji 1945-1953*, Beograd 1995, str.208.

episkop je imenovan za njenog egzarha. Njegovo postavljenje trebalo je da predstavlja držanje balansa prema Rimokatoličkoj crkvi u Čehoslovačkoj.

Patrijarh moskovski je 29 jula 1945, istog dana kada je u Moskvi potpisan ugovor između SSSR-a i Čehoslovačke republike o prisjedinjenu Zakarpatske Ukrajine tj. Prikarpatске Rusije Ukrajinskoj Sovjetskoj Republici, molio da se požuri sa rešenjem o predaji eparhije mukačevsko-prjašovske, s obzirom da je čitava Karpatska Rusija, u koju je bila uključena i celokupna teritorija eparhije mukačevsko-prjašovske, priključena SSSR-u. Patrijarh Aleksej je tražio da se u Moskvu što pre uputi episkop Vladimir sa potrebnim dokumentima o predaji eparhije. Sinod SPC je na sednici 16/3. 8. 1945. postavio episkopa Vladimira za administratora eparhije raško-prizrenske, a na sednici od 7. 9. iste godine doneta je odluka o predaji eparhije mukačevsko-prjašovske.⁸⁰

Na sednici Sinoda od 19/6. 12. 1945. episkop Vladimir je podneo izveštaj o predaji eparhije, izvršenoj u Moskvi.⁸¹ Episkop Vladimir je prilikom predaje izjavio da želi da ostane i dalje u službi SPC, te je Sinod RPC izabrao za episkopa mukačevskog, episkopa umanskog, vikara mitropolita kijevskog Nestora. SPC je tom prilikom podnela i zahtev za odštetu u iznosu od 12-15 miliona dinara. Po izvršenoj primopredaji episkop Vladimir je posetio svoju bivšu eparhiju i boravio izvesno vreme u Pragu. On je obavestio Sinod da je van okvira mukačevske eparhije ostalo još 18 parohija prjaševskih, koje je on zadržao pod svojom jurisdikcijom, dok se konačno ne reši pitanje Čehoslovačke pravoslavne crkve.

U međuvremenu, privremeni administrator prjašovske eparhije, jerej Georgije Kuzan, dostavio je Sinodu zaključak skupštine prjašovskog sveštenstva od 8/21. 11. 1945, kojom sveštenici mole da se i njihova eparhija stavi pod jurisdikciju Moskve iako oni ostaju u sastavu Čehoslovačke. Prjašovska eparhija ušla je potom u sastav češkomoravske eparhije tokom 1946. godine.

Pritisak Ruske pravoslavne crkve na SPC da se u njenu jurisdikciju prenese i Čehoslovačka pravoslavna crkva nije prestajao, pa je 1948. o tome bilo razgovora i između patrijarha Alekseja i patrijarha Gavrila, prilikom njegovih poseta Moskvi. Patrijarh Gavrilo se tome usprotivio, ali su potom

80 U aktu koji je ovom prilikom donet kaže se da Sveti Arhijerejski Sinod SPC donosi odluku: "... na osnovu propisa 17 Pravoslavnog Halkidonskog Sabora, 38. kan.Trulskog sabora i 4 pravila I Vaseljenskog Sabora, kojim je usvojena kanonska norma, da razredjenje političkih granica mora služiti merilom i za razredjenje crkvenih oblasti, zatim na osnovu 67 pravila Kartagenskog Sabora kojim se za pripajanje eparhije mukačevsko-prjašovske Moskovskoj patrijaršiji traži pristanak nadležnog Arhijereja ove eparhije koji je pristanak Preosvećeni Episkop G. Vladimir dao...". Formalna odluka o prisjedinjenu, kao i o eventualnom nadoknađivanju odštete ostavljenja je da se izda kasnije na Saboru SPC. ASAS, Izveštaj 1060/237/947.

81 *Politika*, 8. 9. 1945, str. 3; *Glasnik SPC*, br. 9, 1. 10/18. 9. 1945.

pripadnici ČPC tražili zvanično da pređu u jurisdikciju Ruske pravoslavne crkve, što je konačno i obavljeno tokom 1948. godine.⁸²

Mitropolit praški i cele Čehoslovačke Elefteri obavestio je 10.10.1953. patrijarha srpskog Vikentija o proglašenju autokefalnosti pravoslavne crkve u Čehoslovačkoj.⁸³

Srpska pravoslavna crkva je u misiju širenja pravoslavlja na teritoriji Čehoslovačke, posle Prvog svetskog rata, ušla po svom kanonskom pravu, kao naslednica Karlovačke mitropolije, ali i uz moralnu i materijalnu podršku državnih organa Kraljevine SHS, koji su u tome videli svoj politički interes. Vrlo važan momenat ležao je i u činjenici da je Ruska pravoslavna crkva u tom periodu bila onemogućena da funkcioniše i praktično razbijena. Delu crkvenih i političkih lidera u Kraljevini nisu bila strana razmišljanja o SPC kao naslednici Moskovske patrijaršije i zaštitnici pravoslavnih Rusa.

Državni i crkveni krugovi u Čehoslovačkoj videli su u okretanju SPC mogućnost da se otrgnu od uticaja Vatikana, ojačaju svoje pozicije u Potkarpatskoj Rusiji i učvrste veze sa saveznicima u Maloj Antanti. Njima, međutim nije odgovaralo da pravoslavni vernici u Čehoslovačkoj potpadnu pod potpunu kontrolu SPC a samim tim i Kraljevine SHS.

Sama Srpska pravoslavna crkva pokazivala je puno entuzijazma na verbalnom planu ali stvarni rezultati bili su daleko ispod očekivanih. Razlozi su bili mnogostruki, što realne teškoće na samom terenu stvarane od strane čehoslovačkih vlasti i protivnika njene jurisdikcije, što zbog otpora u samoj SPC i nesnalaznja delegata koji su odlazili u Čehoslovačku. Svi su se oni zadržavali kratko u misiji i većina ih se vratila po ličnoj želji. Mada je prepuštanje eparhija mukačevsko-prjašovske i češko-moravske u jurisdikciju Ruske pravoslavne crkve, došlo posle velikog pritiska od strane Moskovske patrijaršije i državnih organa SSSR-a i Jugoslavije, ne može se oteti utisku da je SPC ovakav rasplet doživela i kao izvesno olakšanje.

Radmila Radić

Summary

Serbian Orthodox Church and Orthodoxy in Czechoslovakia

By the end of World War I among Catholic clergy in Czechoslovakia emerged a movement which demanded reforms in the Roman Catholic Church. Rejected by Rome, they turned to Orthodoxy, hoping that they will find understanding in the Serbian Orthodox Church or in the Constantinople Patriarchate.

82 AJ, Savezna komisija za verske poslove, 144-3-72.

83 Zasedanje arhijerejskog Sabora Srpske pravoslavne crkve (31.V do 20.IV 1954. godine), Državni sekretarijat za unutrašnje poslove FNRJ, UDB, II odeljenje, Beograd 1954., str. 150.

However, a conflict over jurisdiction soon broke out. The Serbian Orthodox church enjoyed legal jurisdiction over the Orthodox believers in the territories encompassed by the new Czechoslovak state, through the Karlovac Metropolitan. Government organs in Czechoslovakia at first recognized the rights to SOC, but over time circumstances became more complicated. The reasons were in the fear of excessive influence of SOC and through it of the Kingdom of SCS on circumstances in Czechoslovakia. In addition, some circles in the country, above all Catholic, opposed the expansion of Orthodoxy; there were disagreements with the SOC about the future order of the new church organization, conflicts within the Czechoslovakian church, etc.

Government organs in Czechoslovakia were unwilling to disturb relations with the Kingdom of SCS over the problems with SOC, which resulted in schism in the Czechoslovakian church and establishment of two church organization: one which recognized the jurisdiction of the Constantinople Patriarchate and the other under the jurisdiction of the Serbian Orthodox Church. This situation continued until mid-1950s, when under the pressure of the Russian Orthodox Church and demands within Czechoslovakia, the SOC had to relinquish its to eparchies into the jurisdiction of the ROC.